

Шайдуров А. М.

ПОРУШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ

У статті здійснено правову оцінку діяльності кредитно-фінансових установ України під час реалізації заходів із заборони видачі вкладникам коштів з їхніх депозитних рахунків.

Ключові слова: соціально-економічні права, вкладник, депозит, рахунок, Конституція України, Цивільний кодекс України, кредитна-фінансова установа, Національний банк України.

Основу правового статусу громадян України становлять їхні конституційні права, свободи й обов'язки. В Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визначені як вищі соціальні цінності, а права і свободи людини та гарантії їх дотримання визначають сенс і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України) [1, с. 3]. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21 Конституції) [1, с. 7]. Згідно з Основним Законом України, правовий статус людини і громадянина становлять громадські (особисті), політичні, соціально-економічні, культурні, екологічні права та права в галузі правосуддя.

Серед закріплених Конституцією України прав людини значне місце посідають соціально-економічні права, які дають можливість громадянам брати участь у сфері матеріального виробництва та розподілу матеріальних благ. Соціально-економічні права є основою економічної самостійності людини, а також визначають загальні умови її соціального життя. Згідно з прийнятою класифікацією, соціально-економічні права належать до позитивних прав, що надає право індивіду на їх поліпшення [2, с. 86].

Правовий захист соціально-економічних прав громадян закріплено в Конституції України, Цивільному кодексі, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, ратифікованому Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р. та деяких інших міжнародних і національних законодавчих актах.

Відповідно до ст. 41 Основного Закону, кожний громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Об'єктами приватної власності є жилі будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, засоби виробництва, транспортні засоби,

грошові кошти, акції, інші цінні папери [1, с. 12]. До середини ХХ ст. право на приватну власність зазвичай розглядали як основоположне право особи, що поєднувалося з правами особистими.

Протягом 2008–2009 років в Україні відбулися події, в яких убачаються порушення соціально-економічних прав осіб з боку кредитно-фінансових установ, зокрема банків.

11 жовтня 2008 р. Правління Національного банку України винесло постанову № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків», пункт 2.5 якої вимагав від банківських установ «виконувати свої зобов'язання за всіма типами договорів із залучення коштів у будь-якій валюті лише у разі настання строку завершення зобов'язань, незалежно від категорії контрагентів» [3]. У подальшому на заміну цього акта було прийнято постанову Правління Національного банку України № 413 від 4 грудня 2008 р. «Про окремі питання діяльності банків», у п. 2 якої знову наголошено на недопущенні дострокового повернення вкладникам коштів, розмішених на депозитах [4].

Банки та кредитні спілки України постанову № 319 сприйняли на рівні законодавчого акта, внаслідок чого ввели мораторій на дострокову видачу депозитних вкладів фізичних осіб. У багатьох випадках банки, незважаючи на п. 2.6 постанови, який зобов'язував банківські установи здійснювати негайні виплати коштів за умови настання строку депозитів згідно з договором, повертати гроші населенню відмовлялись. З метою утримання таких депозитів у банках, їхні представники пропонували вкладникам продовжити терміни дії договорів, вимагали написання заяв керівникам фінансових установ, в яких мотивовано клопотати про необхідність повернення коштів. У подальшому вкладників ставили в чергу, пропонували прийти через декілька днів тощо. Згодом в 12 банках України («Національний кредит», «Укрпромбанк», «Причорномор'я», «Надра», «Київ», «Західнкомбанк»),

«Одеса-Банк», «Трансбанк», «Родовід-Банк», «Біг Енергія», «Банк Регіонального Позвитуку», «Промінвестбанк») було введено тимчасову адміністрацію, що взагалі унеможливило отримання депозитів до моменту закінчення її роботи.

Мораторій на дострокове зняття депозитів фізичними особами тривав до 12 травня 2009 р., коли постановою Правління Національного банку України № 282 п. 2 постанови № 413 було скасовано [5]. Проте вказані постанови фактично не мали юридичної сили, внаслідок того, що відповідно до ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» (№ 679-ХІV від 20 травня 1999 р.) всі постанови вказаного органу належать обов'язковій реєстрації в Міністерстві юстиції України. При цьому вони не можуть суперечити законам та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили [6]. Жодна зі згаданих постанов в Міністерстві юстиції зареєстрована не була. Що ж до діяльності кредитних спілок, то постанови щодо введення мораторію їх взагалі не стосувалися.

Крім того, введення заборони на дострокову видачу депозитів порушило низку статей Цивільного кодексу України [7]:

- ст. 316 («Поняття права власності»), яка визначає, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб;
- ст. 319 («Здійснення права власності»), яка надає право власникові володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном на власний розсуд та забороняє державі втручатися у здійснення власником права власності без наявності для цього законних підстав;
- ст. 321 («Непорушність права власності»), в якій констатується факт непорушності права власності та неможливості протиправного позбавлення чи обмеження цього права;
- ст. 387 («Право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння»), що закріплює за громадянином право витребувати своє майно в особи, яка заволоділа ним без відповідної правової підстави;
- ст. 391 («Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння»), яка закріплює за власником право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном;
- ст. 1060 («Види банківських вкладів»), яка зобов'язує банк за договором банківського вкладу незалежно від його виду видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника-фізичної особи.

У новітній історії України мораторії на видачу депозитів вводилися тричі.

Уперше це відбулося після розпаду Радянського Союзу, коли припинилася видача депозитів за радянськими вкладами. Уряд України визнає факт необхідності повернення громадянам їхніх депозитних вкладів, тож було прийнято відповідні постанови Кабінету Міністрів від 9 січня 2008 р. № 1 та 22 травня 2009 р. № 481 «Про виплату громадянам України компенсації втрат від знецінених грошових заощаджень, вкладених до 2 січня 1992 року до установ Ощадбанку СРСР» [8; 9]. Лише в 2008 р. для отримання компенсації зареєструвалось 12,8 млн осіб. На сьогодні виплати призупинено до закінчення світової фінансової кризи.

Вдруге – у 2004 р., коли було прийнято постанову Правління НБУ від 30 листопада 2004 р. № 576 «Про тимчасові заходи щодо діяльності банків». У п. 7.7 цього документа зазначено: «Заборонити дострокову виплату юридичним та фізичним особам коштів за депозитними договорами, строк зобов'язань за якими ще не настав, за умови виплати відсотків згідно з цими договорами». Крім того, постанова вводила обмеження на отримання готівки до 1 500 грн на день у разі користування фізичними особами банкоматами. Постанова № 576 діяла протягом одного місяця [9].

Попри численні скарги громадян, жодний державний інститут не дав оцінку вказаним порушенням з погляду прав людини. Національний банк та експерти в галузі економіки позитивно оцінили результати введення мораторію. За їхніми твердженнями, заборона видачі депозитних вкладів урятувала банківську систему держави.

Аналіз наведеної інформації вказує на те, що державні органи не лише не забезпечують дотримання кредитно-фінансовими установами основних конституційних прав громадян, а й фактично свідомо йдуть на порушення законодавства України. Згідно з Законом України «Про Національний банк України» НБУ здійснює банківське регулювання та банківський нагляд (ст. 1 Закону). Банківське регулювання – це функція Національного банку, яка полягає зокрема у визначенні відповідальності за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд – це система контролю та активних вправованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких національний банк здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. Аналогічні положення містяться в п. 8 ст. 6 («Основні функції») та ст. 55 («Мета та сфера банківського нагляду») Закону «Про Національний банк України» [6].

Таким чином, Національний банк України не лише не забезпечив дотримання іншими фінансово-кредитними установами країни законодавства держави, а й сам пішов шляхом порушень Закону.

Незважаючи на положення ст. 51 («Підзвітність») вказаного законодавчого акта, Президент України і Верховна Рада України не надали правової оцінки діяльності Національного банку України щодо порушення ним соціально-економічних прав громадян та інтересів вкладників.

Враховуючи викладене, вбачаємо за доцільне:

- вилучити зі ст. 1060 Цивільного кодексу України абзац, що зобов'язує банк за договором банківського вкладу незалежно від його виду видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника–фізичної особи;
- зобов'язати Національний банк України рекомендувати банківським установам вносити до текстів депозитних договорів умови, які унеможливають видачу банківських вкладів фізичним особам у разі виникнення кризових явищ в економіці держави.

1. Конституція України від 8.12.2004 № 2222-IV. – К. : Атіка, 2006. – С. 61.
2. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – С. 423.
3. Постанова Правління Національного банку України від 11 жовтня 2008 року № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm. – Назва з екрана.
4. Постанова Правління Національного банку України від 4 грудня 2008 року № 413 «Про окремі питання діяльності банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/04.12.2008_413.htm. – Назва з екрана.
5. Постанова Правління Національного банку України від 12 травня 2009 року № 282 Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 04.12.2008 № 413 «Про окремі питання діяльності банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/04.12.2008_413.htm. – Назва з екрана.
6. Закон України «Про національний банк України» від 20.05.1999 року № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=679-14>. – Назва з екрана.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – №№ 40–44. – С. 356.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2009 року № 481 «Про виплату громадянам України компенсації втрат від знецінених грошових заощаджень, вкладених до 2 січня 1992 року до установ Ощадбанку СРСР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/index.php?articles>. – Назва з екрана.
9. Постанова Правління НБУ від 30.11.2004 року № 576 «Про тимчасові заходи щодо діяльності банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/show/2cid0322.html>. – Назва з екрана.

A. Shaydurov

INFRINGEMENTS OF THE SOCIAL AND ECONOMIC RIGHTS OF CITIZENS BY FINANCIAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article states legal estimation of activity of Ukrainian financial institutions during realization of measures on an interdiction of delivery to investors of their depositary means.

Keywords: social and economic rights, investor, depositary means, account, Constitution of Ukraine, Civil Law of Ukraine, financial institution, National Bank of Ukraine.